

Nem is értem, mit akarnak a kurdok, amikor azt sem lehet tudni, hányan vannak, kétmillióan, tízmillióan vagy húszmillióan, mert a kurdokat meg sem számolták becsületesen a kurdok. És nem lehet azt sem érteni, még mit is szeretnének a kurdok, amikor van nekik öt szép és becsületes hazájuk és nem lehet tudni, ez miért kevés a kurdoknak. Vajon még mit is akarhatnak a kurdok, amikor írhatnak arab betűkkel, latin betűkkel, sőt cirill betűkkel is, de úgy látszik, háromféle írás még mindig kevés a kurdoknak. Talán a kínai jelekre is fáj a foguk, vagy ki tudja, az indián csomóírásra is, az ógermán rúnákra is, nemkülönben az egyiptomi hieroglifákra, hogy még avval is körmölhessenek a kurdok. Nem lehet megérteni ezeket a kurdokat, hogy még mit akarhatnak, amikor a törökök elfogadják töröknek, az irániak irániak, az arabok pedig arabnak a kurdokat. De ez sem elég a kurdoknak, és addig mozgolódnak, amíg a törökök arabnak, az irániak töröknek, az arabok pedig irániaknak nézik a kurdokat. Azonban evvel sincsenek megelégedve a kurdok, szájalnak, lövöldöznek, és képesek kiagyalni, hogy újabban mérgeggázzal is irtják a kurdokat, és nem is tudom, mit akarnak evvel elérni a kurdok. Hacsak nem azt, hogy ezt a képtelenséget megcáfolják a törökök is, az irániak is, mert csak nem vesznek össze az irániak a törökökkel, a törökök az arabokkal mindössze azért, mert mindenféle rémséget képesek kitalálni a kurdok. Teljességgel érthetetlen, hogy mit akarnak a kurdok, amikor bárhová menekülhetnek, lévén hogy az égvilágán senki se irtja mérgeggázzal, mint a poloskát, a kurdokat. Én igazán nem értem, miért volna olyan nagy istencsapása az emberiségre, ha annyi jóakarat, segítség és támogatás után csakugyan kipusztulnának a kurdok, és miért kerítenek a kipusztulásuknak ekkora feneket, kétség sem férhet hozzá, hogy a kurdok. Sőt tulajdonképpen azt sem értem, kik is valójában a kurdok, miért ugrálnak, panaszkodnak, harcolnak, menekülnek, és miért akarnak mindenáron kipusztulni, ha a kurdok igazából kurdok. És teljességgel senki sem érti, valósággal vannak-e kurdok, vagy csak azt állítják magukról, hogy kurdok, és közben egy szedett-vedett gyülevész népség, amely így szeretné magát megkülönböztetni azoktól, akik egyáltalán nem kurdok. Én legalábbis végképp nem értem, miféle vidéki szűk látókörű banda lehetnek a kurdok, akik azt képzelik, hogy az emberiség bármiféle jelentőséget tulajdonít a kurdoknak, és valahol is a nagyvilágban, akár egy miniszter, akár egy természetbarát vagy akár egy állatvédő társaság pénztárosa szívpanaszokkal szanatóriumba kerül, pusztán attól a közömbös hírtől, hogy mától kezdve egyáltalán nincsenek többé kurdok.

(1991. 5.)

BENKŐ SAMU

Toleráns nemzeti kultúrák

Kevés olyan pontatlanul használt tulajdonfőnév van közéletünk nyelvezetében, mint „Erdély”, talán csak a belőle képzett fogalom, az „erdélyiség” információtartalma bizonytalanabb. Ennek legfőbb okát abban látom, hogy nyomtatott írásbeliségünk és hírközlő szóbeliségünk fogalomhasználata nagymértékben nélkülözi a tudományos megalapozottságot, s helyette mindent eláraszt a könnyed vagy könnyelmű zsurnalizmus.

Persze magam is ennek a könnyedségnek a csapdájába, esem, mikor néhány sorban válasszok e folyóirat szerkesztőinek olyan kérdéseire, melyeknek szabatos kifejtése terjedelmes tanulmányt igényelne.

Erdély *földrajzi-történelmi kategória*. Semmiképpen sem azonos azzal a 102 000 négyzetkilométer nagyságú területtel, melyet az első világháború után a békeszerződés Magyarországtól Romániához csatolt.

A *történelmi Erdély* földrajzilag jól körülhatárolható: kelet-nyugat irányban Zágontól Sebesvárig, észak-dél irányban a Meszestől a Fogarasi hegyekig foglalta magában a Kárpátok ölelte 57 000 négyzetkilométernyi térséget. Erre a területre terjedt ki a középkori ma-

gyar királyság idején az erdélyi vajda joghatósága. Mohács után, a fejedelmi korban, időről időre változott a nagysága annak a területnek, melyet János Zsigmondtól kezdve Apafi Mihályig az uralkodó magáénak mondhatott. A Habsburgok hangzatos elnevezésű tartománya, a Nagyfejedelemség, hozzávetőlegesen azonos volt a történelmi Erdéllyel. Ennek a térségnek történeti-szervezeti emlékeként él még a Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség – mint egyházkormányzati egység –, melyet éppen az elmúlt napokban emelt érsekségi rangra a Vatikán.

Az utóbbi évtizedek román történetírása meghonosította a *három román ország* fogalmat. Havaselve (Munténia) és Moldova mellett harmadik országgként Erdélynek (Transilvania) nevezi Románia Kárpátok övezte térségét, mellyel a trianoni békeszerződés okán gyarapodott az ország.

A mai Romániában élő magyarságnak öneszmélkedésében és politikája meghatározásában természetesen az ország egész területén élő magyarsággal kell számolnia, és a partikularizmusokat nagyon körültekintően kell figyelembe vennie. Mert nem kétséges, hogy például az „erdélyiség” fogalmával nem sokra megyünk mondjuk a temesi Bánság vagy a Partium magyarjai mai politikai-művelődési gondjainak számbavételében és megoldásában.

Az erdélyiség *politikai és esztétikai kategória*. Múltja van. Koronként változó megjelenésében állandó meghatározó sajátosság a soknyelvűség és a többvallásúság számontartása. Bölcsője Európának abban a régiójában ringott, ameddig még kiterjed a nyugati kereszténység, ahova még elhatott a reformáció, és ahol az európai kultúra nagy stílus- korszakai: a romantika, gótika, reneszánsz, barokk és klasszicizmus, ha ütemeltolódással is, de rendre meghonosodtak, s részévé tették az itteni alkotásokat a kontinens művelődési életének. De ebben az európai régióban jelen van már a bizánci egyházi hagyomány is, zenében, folklórban, díszítőművészetben pedig a kelet-európai és balkáni elemek csodálatos egymásmellettiségét és a Nyugattal is érintkező kölcsönhatását érzékelhetjük.

Az erdélyiség vagy transzszilvanizmus az idők folyamán, mint *védekező*, még inkább mint tapasztalás-ideológia jött létre. Míndig a birtokon kívülinek volt érdeke az erdélyiségben megkapaszkodnia. A kedvezményezett helyzetű igyekezett megfelekedni róla. (Kivétel talán 1848 előtt Jósika Samuék ókonzervatív erdélyisége.) Létrejöttében a nemzeti szupremációtól való félelem és a vallási türelmetlenségtől való rettegés egyaránt közremunkált. Transzszilvanisták voltak (Hitlerig) a szászok, mert II. András magyar királytól 1224-ben kapott és utódaitól megerősített kiváltságlevelük (Andreanum) elnyerése óta féltve őrizték a maguk önkormányzatát, transzszilvanisták voltak a XIX. századi erdélyi román kultúra rangos művelői: a Bariťok, a Cipariuk, mert féltették népüket, főleg a román polgári értelmiséget az asszimilációtól, és a traszszilvanizmusban keresett politikai távlatot Ady Endre. Talán ő az egyetlen, aki birtokon belüli helyzetben hangsúlyozta, hogy Erdély mindazoknak közös tulajdona, akik benne laknak.

A traszszilvanizmus huszadik századi magyar változata egyrészt *építészeti*, másrészt *lírai* fogantatású. Kós Károly az elsőnek, Reményik és Áprily a másodiknak a formába öntője. Az általuk a szép bűvöletében létrehozott alkotások alapozzák meg a később esszéikben kifejtett vélekedést, hogy a magyar kultúrán belül van egy történetileg jól körülhatárolható vonulat, melyet éppen a magyar—román—szász együttélés történelmi permanenciája tesz megtartó erejű értékke a kisebbségi sorsban.

A traszszilvanizmus végig megmarad művészeti vagy mondjuk: „művelődéspolitikai” kategóriának. Erdély leghűségesebb tudós fiai — akik igazán ismerték földjét és népeit —, például Kelemen Lajos vagy Szabó T. Attila, soha meg nem próbálták, hogy tudományos kategóriát faragjanak belőle. Ők ugyanis tisztában voltak azzal, hogy Erdélyen belül is sajátos értékeket és szépségeket őrző kisebb tájegységek is vannak, ugyanakkor azt is vallották, hogy a magyar művelődés egészében érvényesül a közlekedőedények törvénye. Senczi Molnár és Petőfi születésének és örök nyugalmának a helye — Senc és Kolozsvár, illetőleg Kiskőrös és Fehéregyháza — szimbolikus kifejezője a magyar kultúra egyetemességének. És ez érvényes a román kultúrára is. Gheorghe Lazár Erdélyből indul el, hogy Bukarestben megszervezze a görögöt kiszorító román felsőoktatást.

Minden valamire való kutatónak rá kellett jönnie, hogy Erdélyben egymás mellett három nemzet kultúrájának sajátos *variánsai* jöttek létre, de ezek a variánsok szerves részei az anyanemzet egyetemes műveltségének.

(1991. 10.)

IMREH ISTVÁN

Sokszínű erdélyiség

(Részlet)

[...] Tanulságos Erdély törvénykönyveinek lapozgatása. A XVII. század derekán olyan jogszabálygyűjtemények, mint az *Approbatae Constitutiones* és a *Compilatae Constitutiones* megszületése jelzi az egységesülést, a központosító kohézió megnövekedését. Ugyanakkor éppen a kodifikáció révén válik felismerhetővé a sajátos jogok és kötelezettségek nagyszámúsága. (A megőrzött jogi sokszínűségről árulkodnak például azok az artikulusok, amelyeknek külön címettje a magyar, székely, román, szász, cigány, örmény, zsidó, görög, rác, habán újkeresztény vagy az idegen.)

Milyen szerepük volt a részeknek, a kis, helyi, partikuláris formációk nagyobb sűrűségének az erdélyiség, a fejedelemségkori „közszellem” formálásában? Erőt, akaratot, célt eleink mindenesetre e műhelyekbe munkáltak ki, s ezeket rangosították egyesek országos érdekűvé. Sok odaadást, ragaszkodást, szeretetet, önfeláldozási készséget viszont e kisközösségek maguk éltek fel. Többen vélekednek úgy, hogy minél szűkebb körű a „communitas”, annál intenzívebb a hozzátartozás, a betagozódás, annál szorosabbak az egybefogó kötelékek. Példa rá egyebek között a XVII. századi Kolozsvár (lásd Bálint József és Pataki József *Kolozsvári emlékirók* című kötetét).

Vegyük csak szemügyre például a nótáriusok eskütételének szövegét. Az ami meglepő, az a várost hazának minősítő fogalmazás. Az ifjú Heltai Gáspárról 1611-ben írják, hogy ismeretes, miszerint „őkegyelme eleitől fogva, mind ez ideig ez városnak úgy, mint édes hazájának, minémű nagy hűséggel és szeretettel szolgált...” 1618-ban Stephanus Politoris dícséretében is hazaként jelölik a várost Csak 1647-ben ígér hűséget Árkossi Máté deák uram az „országának” is, „hazának” is: „Az országának, fejedelmének, azután az városnak mint hazámnak hűséggel akarok lenni.”

1659-ben Lintzig János szücsmester, főbíró kész a halálba menni, feláldozni magát a közösségért, hogy mentse a töröktől szeretett „hazáját”, városát. Az, aki janicsárkézben oda kiáltja, a falak biztonságában lévő polgártársainak, hogy: „ennekem most meg kell halnom. Az várost meg ne adjátok” — az példája tud lenni a zárt kisközösségek közszellemformáló erejének. [...]

(1991. 10.)

JAKÓ ZSIGMOND

Erdélyiség vagy összmagyarság?

(Részlet)

Előre kell bocsátanom, hogy egyrészt a legidősebb nemzedékhez tartozom, másrészt nem tekinthetem magam törzsökös erdélyinek, mert a Partiumból, nagyon erősen hagyományokat őrző bihari családi környezetből származom. Látószögem tehát, amelyből az erdélyiség-tudat alakulását megítélem, lényegesen eltérő lehet az általánostól.

Nézetem szerint Erdély és az erdélyiség mai fiatalabb nemzedékeink számára alig jelent többet, mint a tisztántúltság vagy a dunántúltság az ott élőknek. A transzszilvanizmus már a két háború között súlyos sebeket kapott a polgári Románia kisebbségi politikájától, a kommunista diktatúrától pedig a halálos csapást is elszenvedte. Ahogyan ritkult azoknak sora, akiknek még pozitív élményei is voltak az erdélyi együttélésekről, ugyanúgy